

УДК 349.6:504.38

К. Прохоренко, асп.

АКСІОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КЛІМАТУ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано нормативно-правові та доктринальні підходи до визначення клімату в екологічному праві та правового регулювання діяльності, що на нього впливає.

Ключові слова: клімат; кліматичні ресурси; відновлювальні (альтернативні) джерела енергії; діяльність, що впливає на клімат; об'єкт екологічного права.

В статье проанализированы нормативно-правовые и научные подходы к определению климата в экологическом праве и правового регулирования деятельности, которая на него влияет.

Ключевые слова: климат; климатические ресурсы; возобновляемые (альтернативные) источники энергии; деятельность, которая влияет на климат; объект экологического права.

The article analyses the legislative and theoretical approaches defining the climate in environmental law and legal regulation related to anthropogenic interference with climate.

Key words: climate; climatic resources; renewable energy sources; environment; anthropogenic interference with climate; object of environmental law.

В умовах орієнтації суспільства на парадигмальні засади сталого розвитку, проблема зміни клімату набуває актуальності у всіх сферах суспільних відносин на локальному, державному і глобальному рівнях. Ратифікація Рамкової конвенції ООН про зміну клімату свідчить про взяття Україною обов'язку "захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутнього покоління людства на основі справедливості у відповідності зі спільною, але диференційованою відповідальністю", що вимагає розробки належного правового регулювання впливів діяльності на клімат на національному рівні [18]. За таких обставин, правова конструкція захисту (охорони) клімату потребує наукового дослідження на предмет еколого-правової об'єктивації в сучасному екологічному праві.

Необхідно відмітити, що чинне законодавство України не визначає клімат самостійним об'єктом екологічного права, а доктринальні джерела не позбавлені дискусійності з приводу місця правового регулювання впливів на клімат у сучасній системі екологічних правовідносин. Думки вчених з цього приводу поляризуються у підходах, при яких клімат обмежується правовою охороною атмосферного повітря у міжнародно-правовій [3, с. 643], або внутрішній системі екологічного права [5, с. 532 – 536; 8, с. 269; 6, с. 310 – 311].

На думку деяких вчених, питання охорони клімату взагалі виключається зі сфери еколого-правового регулювання. Зокрема, за словами Т.Г. Пучініної, "сам по собі клімат не може розглядатися в якості складової частини природного середовища", а "кліматичні природні ресурси залишаються за рамками правового регулювання в силу їх неореченого характеру" [17, с. 9, 46]. На думку Н.В. Кузнєцової, використання сонячної енергії або кліматичних ресурсів не піддається у достатній мірі контролю і регулюванню зі сторони людини" [9, с. 4].

Наведені судження показові у тому, що складність юридичної об'єктивації категорії клімату частково зумовлена поліаспектністю цього поняття, та невизначеністю терміну "кліматичний ресурс", який зустрічається у чинному законодавстві України [12], еколого-правовій [17, с. 9, 46; 9, с. 4; 11, с. 78], та іншій літературі [1; 22; 23].

Кліматичною програмою України, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України №650 від 28.06.1997р. передбачено, що клімат є одним з основних природних ресурсів, від якого залежать умови життя і діяльності людини, напрями і рівень розвитку економіки [12].

Термін "кліматичний ресурс", враховуючи семантичне значення поєднаних у ньому понять "клімат" (від грецьк. "klima", "klimatos" – "нахил"), що означає кут нахилу земної поверхні до сонячних променів, і "ресурс" (від франц. gessource – "запас"), тобто запаси,

можливості, джерела, потребує з'ясування коректності свого юридичного закріплення в опосередкованих ним екологічних відносинах.

Враховуючи традиційне в еколого-правовій доктрині визначення природних ресурсів [11, с. 86], під кліматичними ресурсами необхідно розуміти ту "частину речовини", яка вилучається у процесі використання клімату, і призначена для задоволення екологічних, економічних, соціальних потреб людини. Відтак, кліматичні ресурси як різновид природних ресурсів, є предметом вивчення прикладної кліматології, що полягає у з'ясуванні їхнього впливу на різні галузі економіки та умови проживання населення, а також розробляє рекомендації, спрямовані на ефективне використання кліматологічної інформації. З цієї метою виділяють геліоенергетичні (використання сонячної теплової та електричної енергії), вітроенергетичні (вітрової енергії), агрокліматичні та агрофізіологічні (застосування у сільськогосподарському виробництві), рекреаційні (забезпечення організації відпочинку) та терапевтичні (застосування лікувальних властивостей) кліматичні ресурси [12, с. 267].

Як видно з наведеного переліку, відомі на сьогодні кліматичні ресурси за різними критеріями можна класифікувати на такі види:

1) за джерелом походження того чи іншого кліматотворчого фактору, на енергетичні (енергія сонця, енергія вітру), та неенергетичні (температура повітря, опади, тиск, вологість ґрунту, і т.і.);

2) за сферою суспільних відносин, пов'язаною з використанням кліматотворчих факторів, на ті, що використовуються для задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих, естетичних, інших потреб людини.

Керуючись визначенням кліматичних ресурсів, можна виділити такі суттєві в правовому контексті ознаки: а) невичерпність, завдяки якій ці ресурси не споживаються у матеріальній та нематеріальній діяльності людства, не знищуються в процесі використання, а тому не потребують вжиття спеціальних заходів для свого відновлення та охорони; б) неречове (енергетичне) походження клімату, так як першоосновою його утворення є сонячна енергія, у зв'язку з чим кліматичні ресурси не можуть бути об'єктами права власності, володіння і розпорядження; в) стихійний процес формування, що перешкоджає точному прогнозуванню і контролю цих ресурсів; г) специфіка державного обліку та оцінки, за яких клімат обліковується не як ресурс, а згідно з Кліматичним кадастром України, ведення якого здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України №650 від 28.06.1997 р. [12] – як статистичні метеорологічні дані, а відповідно до Національного кадастру антропогенних викидів та абсорбції парникових газів,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 554 від 21.04.2006р. – як об'єкт еколого-негативного чи еколого-позитивного впливу діяльності людини [14].

Таким чином, поняття "кліматичний ресурс" застосовується для позначення передусім кількісного та якісного ефекту від використання речовини та енергії кліматотворчих факторів, характерних для клімату того чи іншого регіону, що "вилучається" з навколишнього природного середовища з метою задоволення потреб людини. Однак такому використанню, на нашу думку, підлягає не стільки клімат у комплексному значенні, скільки конкретні властивості його складових метеорологічних елементів: сонячної радіації; енергії вітру; температури, тиску, опадів та вологості атмосферного повітря; вологості ґрунту тощо. У зазначених якостях поняття кліматичних ресурсів частково підпадає під визначення відновлювальних (альтернативних) джерел енергії, передбачене ст. 1 Закону України "Про альтернативні джерела енергії" №555-IV від 20.02.2003р. [15], зокрема у частині використання сонячної та вітрової енергії, енергії хвилі та припливів в якості альтернативи традиційним джерелам енергії – викопним видам палива, що також є джерелами викидів парникових газів.

Це додатково підтверджується положеннями Статуту Міжнародного агентства з відновлювальної енергії від 26.01.2009 р. [19], де зазначено, що важливе значення відновлювальні ресурси відіграють у скороченні концентрації парникових газів в атмосфері, сприяючи тим самим стабілізації кліматичної системи й передбачаючи сталість, безпечний та м'який перехід до екологічно чистої економіки, у захист клімату (ст. 3).

Отже, еколого-економічний ефект від використання відновлювальних джерел енергії, що передусім вкладається у зміст поняття "кліматичний ресурс", дозволяє розглядати цю категорію в системі засобів реалізації економічного механізму правового регулювання діяльності, що впливає на клімат. Поза тим, залишається невирішеним питання про відповідність цього поняття концептуальному змісту й меті правовідносин стосовно охорони клімату, що дозволяла би представити його в якості об'єкта екологічного права.

Відомо, що в середині 70-х років 20 століття штучна зміна клімату була засобом виконання пріоритетних державної політики окремих держав, досягнення яких змушувало науковців розробляти масштабні проекти: щодо зменшення льодового покриву в Північно-льодовитому океані, впливу на течії та зміну їх напрямів, та інші (2, с. 73 – 83; 23, с. 37 – 42). Такий утилітарний підхід до природи частково був викликаний обмеженими уявленнями про клімат лише як про невичерпний природний ресурс.

Штучні зміни погоди, а відповідно і клімату на регіональному рівні, допускаються діючим законодавством України. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 16 Закону України "Про охорону атмосферного повітря" №2707-12 у редакції від 02.12.2010 р. [16] та постанови Кабінету Міністрів України №301 від 13.03.2002 р. [13], діяльність, спрямована на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ у господарських цілях, може провадитися суб'єктами підприємницької діяльності за спеціальним дозволом. Дозвіл видається безоплатно терміном на один рік.

Наведені положення оперують тим вузьким розумінням клімату, яке пропонується фізичними науками у зв'язку з дослідженням погоди і слугує відправною точкою визначення змісту поняття "кліматичний ресурс". Проте абстрагуючись від визначення клімату фізичними науками, в міжнародно-правовому регулюванні категорія клімату консолідує у собі юридичний інтерес, будучи

невід'ємним джерелом, ознакою і умовою навколишнього природного середовища, а відтак, і визначальним фактором впливу на людину і суспільні відносини.

За таких обставин, чи виступає клімат об'єктом еколого-правової охорони?

Традиційним в еколого-правовій доктрині вважається підхід, за яким під об'єктом екологічного права розуміють ті чи інші природні і природно-антропогенні цінності [3], майнові, природні і духовні блага, з приводу яких виникають правовідносини" [4, с. 5]. В аксіологічному розумінні поняття "благо" (індивідуальне і загальне) заключає у собі компроміс волевиявлень різних суб'єктів у тій мірі, в якій вони відповідають загальній правовій нормі, тому у філософсько-правовому контексті благо – це юридично кваліфікований інтерес [10, с. 72]. Філософська категорія "цінності" у одному зі своїх тлумачень позначає належне та бажане, знаходить свою реалізацію у специфічному соціальному визначенні об'єктів навколишнього світу, яке виявляє їхнє позитивне або негативне значення для людини і суспільства [21, с. 742].

З таких філософсько-правових позицій об'єктом екологічного права може бути будь-який природний об'єкт, що на певному етапі суспільного розвитку становить інтерес до своєї правової охорони від впливу людини за умови відповідного законодавчого закріплення.

Відомо, що з точки зору синтезу філософських і природничих уявлень про екологічні відносини, виділяються три компоненти взаємодії між Людиною і природою: перший – прямиий природний вплив на людину; другий – зворотній негативний (антропогенний) людський вплив на природне середовище; третій – вплив перетвореної в результаті антропогенної діяльності природи на людину [20, с. 211]. Експерти підтверджують цю концепцію висновками про те, що протягом останніх декількох десятиліть стали особливо очевидними два фактори взаємовідношення людини і клімату Землі: перший – це вплив людської діяльності на клімат, що проявляється при спалюванні викопного палива, шкідливій практиці землекористування і ведення сільського господарства; другий – це посилення вразливості деяких людських спільнот до небезпек, викликаних зміною клімату [24]. Отже, феномен еволюційного перетворення клімату з об'єкта природи у перетворений антропогенним впливом (людською діяльністю) об'єкт потребує адекватного нормативного закріплення цієї категорії в екологічному праві України.

Саме такий аксіологічний підхід прослідковується на рівні міжнародно-правового конституювання клімату в якості "блага нинішнього і прийдешнього поколінь людства", а тому й самостійного об'єкта еколого-правової охорони, закріпленого Рамковою Конвенцією ООН про зміну клімату від 09.05.1992 р. (Нью-Йорк) [18]. Згідно зі ст. 1 Конвенції, зміна клімату – це зміна клімату, яка прямо або непрямо обумовлена діяльністю людини, породжує зміни у складі глобальної атмосфери і накладається на природні коливання клімату, що спостерігаються протягом порівняльних періодів часу.

Правові передумови для його продовження у національному законодавстві закладено Стратегією національної екологічної політики України на період до 2020 р., затвердженою Законом України №2818-VI від 21.12.10 р., Національному плані заходів з реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, затвердженому Розпорядженням Кабінету Міністрів України №346-р. від 18.08.2005 р. із змінами від 05.03.2009 р., іншими підзаконними нормативними актами. Однак, запровадження дієвих інституційно-функціональних, економіко-стимуляційних, компенсаційних, науково-технічних та інших

засобів реалізації окреслених заходів можливе лише на рівні комплексного забезпечення охорони клімату як об'єкта екологічного права.

Вказане свідчить про необхідність об'єктивації універсального визначення клімату в правовому регулюванні середовищеохоронного та антропоохоронного блоків еколого-правових відносин, що в сукупності формують предмет правового регулювання впливів діяльності на клімат. Подолання безоб'єктності реально діючих суспільних відносин, поєднаних спільною метою – охороною навколишнього середовища в частині свого невід'ємного компонента – клімату, може бути реалізовано шляхом розробки комплексного правового регулювання як негативної (що охоплює скорочення викидів парникових газів), так і позитивної (енергозбереження, поліпшення якості поглиначів і накопичувачів парникових газів, пом'якшення і адаптація до зміни клімату) поведінки суб'єктів екологічних відносин.

У зв'язку з цим, нагальним питанням є доповнення ст. 5 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" № 1264-XII у редакції від 02.12.2010 р. вказівкою на клімат як на самостійний об'єкт еколого-правової охорони. Опосередкована відносинами економічного спрямування, категорія "кліматичний ресурс" не достатньо придатна у сучасних умовах для адекватного відображення екологічної цінності клімату як об'єкта суспільних відносин, що позбавляє коректності застосування терміну "кліматичний ресурс" у правовому забезпеченні охорони клімату.

1. Волеваха М.М., Гойса М.І. Енергетичні ресурси клімату України. – К. – 1967. – 154 с. 2. Волеваха Н.М., Морозов Г.В. Біографія клімата. – Київ: Наукова думка, 1973. – 86 с. 3. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. – Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2008. – 720 с. 4. Екологічне право України: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів] / за ред. А.П. Гетьман та М.В. Шульги. – Х.: Право, 2009. – 328 с. 5. Экологическое право: учеб. / Т.С. Бакунина, Г.Е. Быстров, Г.В. Выпханова и др.; отв. Ред. Г.Е. Быстров, Н.Г. Жаворонкова, И.О. Краснова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 656 с. 6. Ерофеев Б.В. Экологическое право: Учебник для вузов. – М.: Юриспруденция, 1999. – 448 с. 7. Клімат України. Монографія / [за заг. ред. В.М. Липінського, В.А. Дячука, В.М. Бабіченка]. – К.: "Видавництво Рав-

ського", 2003. – 343 с. 8. Кобецька Н.Р. Екологічне право України: навч. посіб. / Н.Р. Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с. 9. Кузнецова Н.В. Экологическое право: Учебное пособие. – М.: Юриспруденция, 2000. – 168 с. 10. Нерсисян В.С. Философия права. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 652 с. 11. Петров В.В. Правовая охрана природы в СССР: Учебник. – 1984. – М.: Юрид. лит. – 384 с. 12. Про Кліматичну програму України: Постанова Кабінету Міністрів України: від 28 червня 1997 року № 650 [із змінами від 24.09.99р.] // [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=650-97-%EF> 13. Про затвердження Порядку погодження і видачі дозволів на провадження діяльності, пов'язаної із штучними змінами стану атмосфери та атмосферних явищ у господарських цілях: Постанова Кабінету Міністрів України N 301: від 13 березня 2002 року [із змінами від 16.06.2004р.] // Урядовий кур'єр від 23.04.2002 – № 77. 14. Про затвердження Порядку функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар: Постанова Кабінету Міністрів України: від 21 квітня 2006 року №554 [із змінами від 17.04.2008р.] // Офіційний вісник України від 10.05.2006 – 2006 р., № 17, стор. 62, стаття 1266, код акту 36098/2006. 15. Про альтернативні джерела енергії: Закон України: від 20.02.2003р. № 555-IV [із змінами від 25.09.2008] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 24, ст.155. 16. Про охорону атмосферного повітря: Закон України: від 16 жовтня 1992 року №2707-12 [у ред. від 02.12.2010р.] // Відомості Верховної Ради. – 1992. – №50. – ст. 678. 17. Пучинина Т.Г. Основы экологического права. Учебное пособие. – Красноярск. – 1999. – 139 с. 18. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату: Ратифікована Законом України: від 29 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 50. – Ст. 277. 19. Статут Міжнародного агентства з питань відновлювальної енергії: від 26 січня 1990 року [Електронний ресурс] // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> 20. Учение В.И. Вернадского о переходе биосферы в ноосферу, его философское и общенаучное значение / Филос. о-во. СССР. Секция глобал. пробл. современности при Президиуме ФО СССР; Отв. ред. Э.В. Гирусов. ч. 1. – М. – 1990. – 236 с. 21. Філософський енциклопедичний словник. Інститут філософії ім. Г.Сковороди. Національна академія наук України – К: "Абрис". – 2002. – 742с. 22. Щербань М.І. "Використання кліматичних енергетичних ресурсів на Україні" // Вісник Київського Університету. Випуск 31. Серія Географія. – 1989. – С. 48-50. 23. Щербань М.І. Зміна клімату Землі. В лабораторіях учених [Тематичний цикл "Охорона навколишнього середовища і раціональне використання природних ресурсів"]; Товариство "Знання" Української РСР. – К. – 1978. – 45 с. 24. U.N. Environmental Program. Intergovernmental Panel on Climate Change. IPCC Second Assessment Synthesis of Scientific-Technical Information Relevant to Interpreting Article 2 of the U.N. Framework Convention on Climate Change, 1995 and Summaries for Policymakers of Working Groups I, II, and III of the IPCC 1995. IPCC Secretariat [WMO], Geneva, Switzerland. December 1995. var. pag.

Надійшла до редколегії 30.03.11

Т. Руда, асп.

ДОСТОВІРНІСТЬ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ США ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено проблему достовірності засобів доказування у цивільному процесі США та України і проведено порівняльно-правовий аналіз цього питання. Зокрема, детально проаналізовано сутність поняття достовірності, загальні та спеціальні критерії оцінки достовірності доказів. Виявлено позитивний досвід США, який може стати корисним для розвитку українського доказового права та судової практики.

Ключові слова: засоби доказування, достовірність доказів.

В статье исследуется проблема достоверности средств доказывания в гражданском процессе США и Украины и приводится сравнительно-правовой анализ этого вопроса. В частности, детально анализируется сущность доказывания, общие и специальные критерии оценки достоверности доказывания. Освещается позитивный опыт США, который может стать полезным для развития украинского права доказывания и судебной практики.

Ключевые слова: средства доказывания, достоверность доказательств.

The article researches the topic of reliability of evidence in civil procedure of the United States of America and Ukraine and conducts a comparative legal analysis of this issue. In particular, it contains a detailed analysis of the meaning of concept of reliability, of general and special criteria for evaluation of reliability of evidence. It identifies positive experience of the US system, which can prove of use for the development of the Ukrainian evidence law and court practice.

Key words: reliability of evidence, reliability of evidence.

Одним із найважливіших питань процесуальної теорії та судової практики є достовірність засобів доказування. Встановлення достовірності – це основа оцінки доказів, а тому ця проблематика завжди привертала і привертає до себе значну увагу. Більшість українських процесуалістів під достовірністю доказів розуміють відповідність їх дійсності. Такої думки, зокрема, дотримуються С.Я. Фурса, С.В. Щербак та С.В. Васильєв [5,

с. 555; 3, с. 150]. В.М. Кравчук та О.І. Угринівська вважають, що достовірність доказу – це рівень його правдивості, тобто рівень довіри до нього суду [9, с.476].

Встановлення достовірності доказів є необхідною складовою оцінки доказів у кожній цивільній справі. Суд повинен перевірити достовірність кожного доказу і покласти в основу судового рішення лише ті докази, які він визнав достовірними. Тобто, перш ніж робити ви-